

<i>Controlevariabelen</i>		
Tijdelijk contract	0,242 (0,093)**	0,095 (0,099)
Vast contract (referentie)		
Parttime-werk	-1,338 (0,104) ***	-1,699 (0,134) ***
Fulltime-werk (referentie)		
Vrouw	-0,341 (0,089)***	-0,835 (0,104) ***
Man (referentie)		
Primair	0,114 (0,281)	-0,152 (0,175)
Lager secundair	0,031 (0,204)	-0,101 (0,137)
Hoger secundair (referentie)		
Lager tertiair	0,844 (0,101) ***	0,443 (0,168)***
Hoger tertiair	1,127 (0,173) ***	0,045 (0,369)
N	803	664
Log Likelihood	-966,17	-714,07
Nagelkerke R ²	0,415	0,488

Standaardafwijking tussen haakjes

* significant op 10%-niveau

** significant op 5%-niveau

*** significant op 1%-niveau

De referentielooschaal is meer dan € 1.487,36 netto per maand, de referenties voor de controlevariabelen zijn aangegeven.

Abstract

Transition from School to Labour Market

Researchers have known for some time that the transition from school to labour market has become much more complicated. This transition no longer hinges on the initial participation in the labour market, because the first employment is no longer a stable employment. Using SONAR data we give an impression of this transition for 23-year old people. A considerable part of these youngsters is being offered a job with a temporary contract, which was considered to be a sign of segmented labour markets. We also established that a temporary contract frequently leads to a string of such contracts. And, contrary to the theories on labour market segregation, this phenomenon is not confined to the 'bad' jobs. Even when young people land in a 'good' first job, they very often work with a temporary contract. Furthermore, when these young people do change jobs, they very often find better jobs, but they often change both employer and function to do so. We have also established that for jobs in the bad segment of the labour market there is some wage compensation for specific bad characteristics. And the labour market of these 23-year old people already shows signs of internal labour markets (transport, communication, ...) and some occupational labour markets (education, health care).

Liesbet Okkerse *

Op zoek naar de effecten van migratie op de arbeidsmarkt ¹

Trefwoorden: migratie; publieke opinie; arbeidseconomie

De doelstelling van dit artikel is tweevoudig. Ten eerste wordt de problematiek van migranten op de arbeidsmarkt geschetst. Wat is de omvang van het fenomeen in België en elders in de Europese Unie, en hoe negatief staat de autochtone bevolking tegenover arbeidsmigranten? Ten tweede wordt een overzicht gegeven van de verschillende economische studies die trachten te peilen naar de arbeidsmarkteffecten van migratie. Hierbij wordt zowel stilgestaan bij de gebruikte methodologie als bij de bereikte resultaten.

1. Inleiding

In 1998 zijn officiële onderhandelingen begonnen voor de uitbreiding van de Europese Unie naar de landen van Centraal- en Oost-Europa. Een van de fundamentele problemen die deze onderhandelingen kunnen vertragen, is de vrijheid van bewegen voor de toekomstige EU-onderdanen. De huidige EU-lidstaten vrezten een enorme immigratiestroom vanuit het Oosten. Recent onderzoek in opdracht van de Europese Commissie schat dat het aandeel burgers van Centraal- en Oost-Europa zal stijgen van 0,2% van de EU-onderdanen in 1998 tot 1,1 in 2030 (Boeri en Brücker, 2000). Zelfs zonder de uitbreiding van de Europese Unie wor-

1 Ik zou graag prof. dr. Walter Nonneman bedanken voor zinnige tips en suggesties.

* Universiteit Antwerpen, Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek

den de lidstaten geconfronteerd met een gemiddelde jaarlijkse instroom van ongeveer 1,2 miljoen buitenlandse migranten (OECD, 2001).

The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia publiceerde in 2001 een speciale analyse van de Eurobarometer 2000 over "Attitudes towards minority groups in the European Union" (Thalhammer et al., 2001). Een opmerkelijke bevinding van deze studie is dat een toenemend aantal mensen minderheden verantwoordelijk stelt voor de hoge werkloosheid, een daling van de welvaart en een vermindering van de kwaliteit van het onderwijs. Deze resultaten tonen aan dat de migratieproblematiek een belangrijk sociaal onderwerp is. Een van de punten waar de autochtone bevolking blijkbaar vragen rond stelt is de impact van migratie op haar eigen arbeidsmarktkansen. Hebben migranten een negatieve invloed op de autochtone werkloosheidsgraden of loonniveaus?

Dit artikel heeft als doel een overzicht te verschaffen van economisch onderzoek dat tracht de bovenstaande vraag te beantwoorden. Om echter het probleem in zijn juiste context te plaatsen, schetst de volgende sectie eerst de omvang, de evolutie en enkele belangrijke karakteristieken van de vreemde beroepsbevolking. Sectie 3 gaat vervolgens dieper in op de opinie van EU-onderdanen in het algemeen en Belgen in het bijzonder over de invloed van migranten op de arbeidsmarkt. Een overzicht van wat we uit economisch onderzoek kunnen leren aangaande deze problematiek staat in sectie 4. De laatste sectie zet de belangrijkste conclusies nog even op een rij.

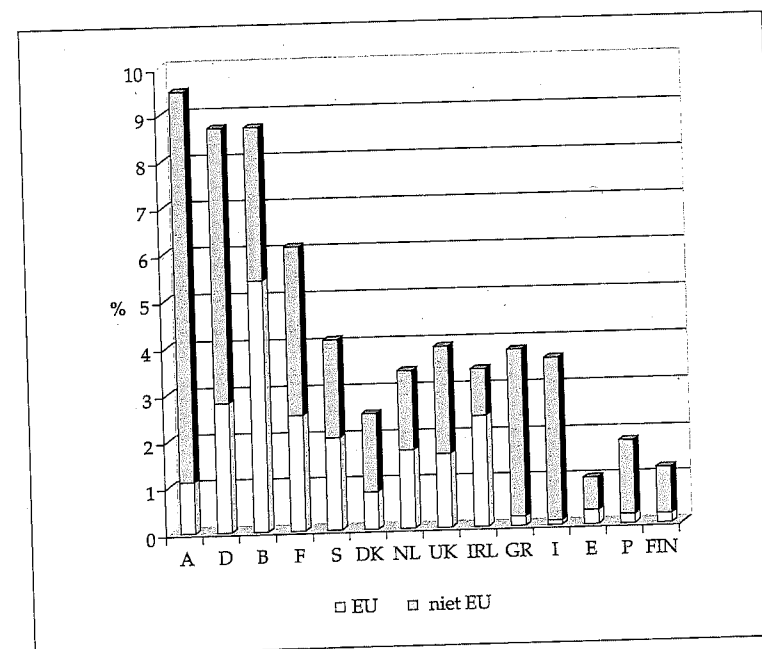
2. Omvang, evolutie en karakteristieken van de vreemde beroepsbevolking

Om een zicht te krijgen op mogelijke effecten van migratie op de arbeidsmarkt, is het in de eerste plaats belangrijk het fenomeen in zijn juiste context te plaatsen. Hoeveel migranten zijn er op de arbeidsmarkt? Zijn er meer in België dan in andere EU-lidstaten? Waar komen de vreemde arbeidskrachten vandaan? Hoe evolueert hun aantal en welke arbeidsmarkt-karakteristieken hebben ze?

Figuur 1 geeft voor de verschillende lidstaten het percentage vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking. Luxemburg werd in de

grafiek niet opgenomen wegens het zeer hoge percentage vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking (57%). Andere landen met een relatief hoog aandeel vreemde arbeidskrachten zijn Oostenrijk (9,5%), Duitsland (8,7%) en ook België, waar 8,7% van de totale beroepsbevolking niet de Belgische nationaliteit heeft. De inkleuring van de staafjes geeft de samenstelling van de vreemde beroepsbevolking weer over EU- en niet-EU-onderdanen. Deze samenstelling is erg verschillend voor de diverse lidstaten. Terwijl de vreemde beroepsbevolking van Oostenrijk en Duitsland voornamelijk bestaat uit niet-EU-onderdanen, heeft twee van de drie vreemde arbeidskrachten in België wel een EU-nationaliteit.

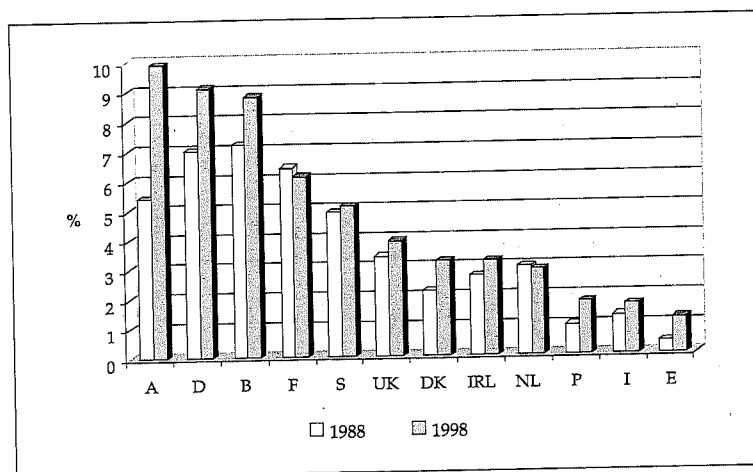
Figuur 1. Percentage van de vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking.

Bron: OECD (2000 en 2001), *Trends in International Migration*.

Figuur 2 geeft de evolutie weer van het percentage vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking over een periode van tien jaar. Hierop is duidelijk te zien dat in de meeste EU-lidstaten het aandeel van de vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking toeneemt. Relatief grote stijgingen zijn terug te vinden bij Oostenrijk en Duitsland, die in deze periode veel immigratie vanuit Centraal- en Oost-Europa gekend hebben. Maar ook bij de zogenaamde nieuwe immigratielanden als Spanje en Portugal stijgt het aandeel van de vreemde arbeidskrachten. Slechts twee landen, Frankrijk en Nederland, tonen een afname van het aandeel vreemde arbeidskrachten.

Figuur 2. Evolutie van het percentage vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking.

Bron: OECD (2000), Trends in International Migration.

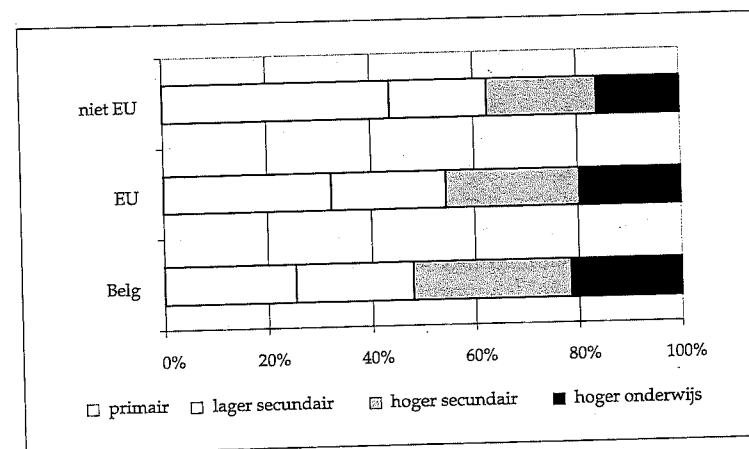
Bij de interpretatie van deze twee figuren dient echter wel een kanttekening te worden geplaatst. In beide figuren zijn immers de vreemde arbeidskrachten enkel die arbeiders die een vreemde nationaliteit hebben. Geïmmigreerde arbeidskrachten die de nationaliteit van het gastland hebben aangenomen, zijn hier dus niet meer in terug te vinden. Hierdoor zullen landen met een relatief hoge naturalisatiegraad een schijnbaar laag percentage vreemde beroepsbevolking in de totale beroepsbevolking hebben. De situatie zou juist voorgesteld kunnen worden indien

registratie zou gebeuren, zoals in Australië, Canada en de Verenigde Staten, op basis van geboorteland en niet op basis van nationaliteit.

Naast omvang en evolutie spelen ook de karakteristieken van de vreemde arbeidskrachten een rol. Om na te kunnen gaan voor welke categorieën autochtonen vreemde arbeidskrachten eventueel concurrentie kunnen betekenen, moet eerst een beeld worden geschetst van het scholingsniveau en de voornaamste sectoren van tewerkstelling van deze buitenlandse arbeidskrachten. Voor België kunnen we hiervoor handig gebruikmaken van de enquête over de arbeidskrachten van 2001 (NIS).

Figuur 3 toont het opleidingsniveau van de beroepsbevolking, opgesplitst naar nationaliteit. Hieruit blijkt dat 63% van de niet-EU-beroepsbevolking en 54% van de EU-beroepsbevolking niet verder is geraakt dan het lager secundair onderwijs. Voor de Belgische beroepsbevolking is dit beduidend minder (48%). Daarenboven heeft 21% van de Belgische beroepsbevolking een diploma behaald van hoger onderwijs (hogeschool of universiteit) terwijl dat voor de niet-EU-beroepsbevolking slechts 16% is. Samenvattend kan worden gesteld dat het gemiddelde scholingsniveau van de vreemde beroepsbevolking lager ligt dan dat van de Belgische beroepsbevolking.

Figuur 3. Opleidingsniveau van de beroepsbevolking naar nationaliteit.

Bron: NIS, Enquête naar de arbeidskrachten 2001.

Een opsplitsing naar nationaliteit van de tewerkgestelde beroepsbevolking volgens de sectoren van tewerkstelling kan worden teruggevonden in tabel 1. Hieruit blijkt duidelijk dat vreemdelingen aan de ene kant oververtegenwoordigd zijn in de bouwsector en de horeca, maar aan de andere kant ondervertegenwoordigd zijn in verscheidene dienstensectoren zoals gezondheidszorg, onderwijs, openbaar bestuur, defensie en financiële instellingen. Dit vertaalt zich tevens in relatief meer arbeiders bij de vreemde beroepsbevolking en relatief meer bedienden bij de Belgische beroepsbevolking.

Tabel 1. Sektoren van tewerkstelling naar nationaliteit.

Sector	Belgen	EU	Niet-EU
Landbouw, jacht, bosbouw en visserij	1,7	0,5	1,9
Winning van delfstoffen	0,1	0,5	0,1
Industrie	18,5	22,1	18,8
Distributie van elektriciteit, gas en water	0,8	0,6	0,3
Bouwnijverheid	6,2	9,1	9,7
Groot- en kleinhandel	13,7	13,5	13,0
Hotels en restaurants	2,8	7,5	11,5
Vervoer, opslag en communicatie	8,2	5,7	7,9
Financiële instellingen	4,1	2,1	1,1
Openbaar bestuur en defensie	10,0	5,4	4,8
Onderwijs	9,0	4,1	3,1
Gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening	12,0	6,5	7,6
Particuliere huishoudens met werknemers	0,2	0,6	1,4
Extraterritoriale organisaties en lichamen	0,2	5,4	1,3
Andere diensten	12,5	16,5	17,2
Totaal	100	100	100

Bron: NIS, Enquête naar de arbeidskrachten 2001.

Het beeld dat hierboven geschetst werd van de vreemde beroepsbevolking doet vermoeden dat migranten voornamelijk concurrentie betekenen voor laaggeschoolde autochtone arbeidskrachten. Toch dient men enige voorzichtigheid aan de dag te leggen bij het trekken van dergelijke conclusies. Welke vreemde arbeidskrachten juist aanwezig zijn in een land is immers het resultaat van verschillende factoren. 'Push en pull'-factoren die migratie veroorzaken, kunnen variëren in de tijd. Niets garandeert dat de huidige instroom aan vreemde arbeidskrachten de karakteristieken van de reeds aanwezige vreemde beroepsbevolking weer-

spiegelt. Terwijl het gastarbeidersbeleid uit het verleden vooral gericht was op goedkope laaggeschoolde arbeidskrachten, tracht men de laatste jaren veeleer hooggeschoolde arbeidskrachten aan te trekken. De vraag of immigratie een invloed heeft op de arbeidsmarktkansen van autochtonen, dient dus ook in een tijdsperspectief te worden geplaatst.

De mate waarin allochtonen de arbeidsmarktpositie van autochtonen beïnvloeden, hangt natuurlijk ook sterk af van de mate waarin allochtonen de kans krijgen om te participeren in de arbeidsmarkt. Onderzoeken uitgevoerd door de Internationale Arbeidsorganisatie (Zegers de Beijl, 2000) en Van de Broeck (1999) tonen aan dat de kans op aanwerving van werkzoekenden met allochtone afkomst aanzienlijk kleiner is dan die van gelijksoortige autochtone werkzoekenden. De werkloosheidsgraad van autochtonen lag in 2001 op ongeveer 6%, die van de EU-beroepsbevolking op 10,4% en die van de niet-EU-beroepsbevolking zelfs op 25,7% (NIS, 2001). Bovendien zijn allochtone werklozen veel vaker langdurig werkloos in vergelijking met autochtone werklozen. Deze cijfers doen vermoeden dat de mogelijke concurrentie die vreemde arbeidskrachten kunnen betekenen voor autochtone arbeiders, gedeeltelijk wordt ontkracht door selectieve aanwervingen en discriminatie.

3. De publieke opinie

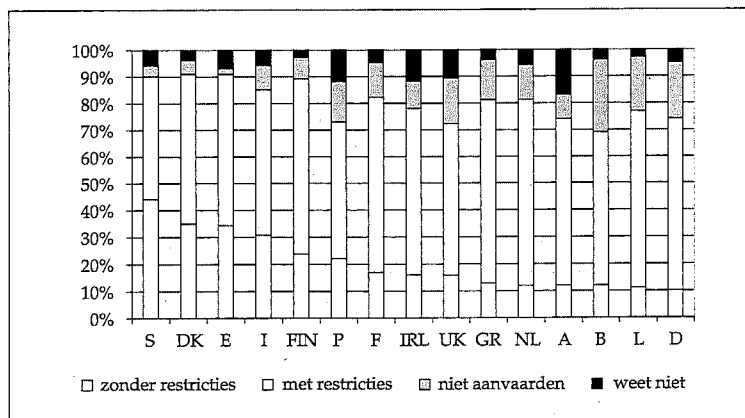
Economen zouden geen onderzoek doen over de mogelijke effecten van migratie op de arbeidsmarktkansen van autochtonen, indien geen enkele autochtoon zich in zijn arbeidsmarktprestaties bedreigd voelde door immigrerende arbeidskrachten. Extreem-rechtse partijen zeggen wel eens dat vreemdelingen 'onze' banen afnemen. Maar ook de meeste overheden zijn maar bereid te praten over een versoepeling van de immigratiestop, wanneer er structurele tekorten zijn op de arbeidsmarkt. Deze sectie tracht inzicht te verschaffen in de opinie van EU-onderdanen. Hoe staan zij tegenover vreemde arbeidskrachten op de arbeidsmarkt?

In 2001 werd, in opdracht van The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), een studie uitgevoerd over "attitudes towards minority groups in the European Union" (Thalhammer et al., 2001). De studie had als doel een beeld te schetsen van de houding van autochtonen ten opzichte van minderheden en immigranten, en dit in de

diverse EU-lidstaten. De resultaten zijn gebaseerd op een speciale reeks van vragen, die werd opgenomen in de Eurobarometer-enquête van 2000. Bij deze enquête werden in totaal 16.078 mensen uit de 15 EU-lidstaten geïnterviewd, met een gemiddelde van ongeveer 1.000 per land.

Een deel van de vragen tracht te peilen naar de mate waarin autochtonen bereid zijn nieuwe migranten die wensen te werken in de EU te aanvaarden. Zo werden er bijvoorbeeld vragen gesteld over de bereidheid tot acceptatie van vluchtelingen, asielzoekers en arbeidskrachten uit moslimlanden, Oost-Europese landen of andere EU-lidstaten. Over het algemeen kan men stellen dat mensen die openstaan voor één van deze arbeidsmigranten, ook openstaan voor de anderen. Figuur 4 geeft, met het oog op de toekomstige uitbreiding van de EU, de resultaten weer op de vraag of men al dan niet bereid is mensen uit Oost-Europa te aanvaarden die in het Westen willen komen werken.

Figuur 4. Aanvaardt van mensen uit Oost-Europa die willen werken in het Westen.

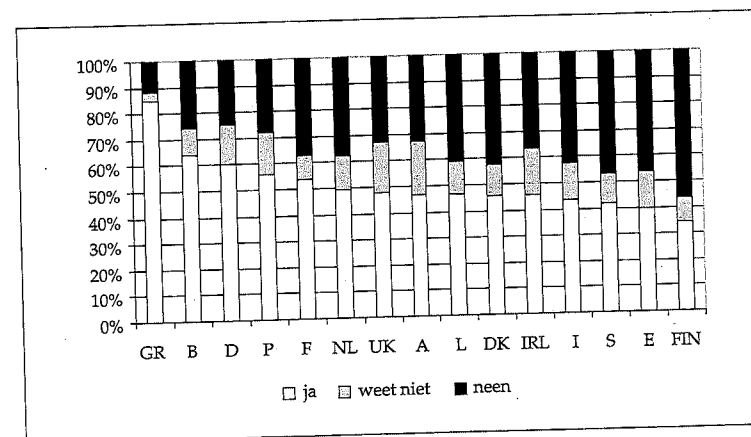
Bron: EUMC (2001), Attitudes towards minority groups in the European Union.

Binnen de EU wil gemiddeld 20% van de ondervraagden deze mensen zonder restricties aanvaardt. De landen die het meest openstaan voor deze migranten, zijn de Scandinavische landen zoals Zweden, Denemarken en Finland, maar ook de Zuid-Europese landen zoals Spanje, Italië

en Portugal. Opvallend is dat België achteraan in het rijtje staat en beduidend onder het EU-gemiddelde zit. België heeft niet alleen het hoogste percentage ondervraagden dat weigert deze migranten te aanvaardt (27%), maar ook een laag percentage dat wel openstaat voor migratie vanuit Oost-Europa (12%). Wordt deze negatieve houding ten aanzien van nieuwe immigratie ingegeven door het aanvoelen van deze nieuwe immigratie als een bedreiging voor de eigen tewerkstellingsmogelijkheden?

Een tweede reeks van vragen gaat na in welke mate autochtonen minderheden verantwoordelijk stellen voor negatieve sociale verschijnselen zoals werkloosheid, criminaliteit, daling van de kwaliteit van het onderwijs en welvaartsverlies. De antwoorden op de vraag of de aanwezigheid van minderheden de werkloosheid doet toenemen, worden weergegeven in figuur 5. Gemiddeld genomen vindt 1 op 2 EU-ondersneren dat migranten de werkloosheid doen toenemen. Deze vrees is enorm hoog in Griekenland, waar 86% van de ondervraagden minderheden beschouwen als een oorzaak van werkloosheid in hun land. Ook België valt hier duidelijk op. Meer dan twee op drie van de ondervraagde Belgen vinden dat minderheden de werkloosheid in de hand werken.

Figuur 5. Doet de aanwezigheid van minderheden de werkloosheid toenemen?

Bron: EUMC (2001), Attitudes towards minority groups in the European Union.

4. Een overzicht van het economisch onderzoek over arbeidsmarkteffecten van migratie

De verschillende studies die op zoek gaan naar mogelijke effecten van migratie op de arbeidsmarkt, kunnen worden ingedeeld in vier grote categorieën. De eerste en omvangrijkste categorie bevat alle econometrische studies. De tweede categorie bestaat uit onderzoeksresultaten van een aantal "natuurlijke experimenten". Studies uit de derde categorie zijn gebaseerd op partieel-evenwichtsmodellen van de arbeidsmarkt. En tot slot is er de vierde categorie, waaronder de algemeen-evenwichtsmodellen vallen.

4.1 Econometrische studies

4.1.1 Schatten van productiefuncties

De effecten van migratie kunnen variëren naar gelang van de mate van complementariteit of substitueerbaarheid tussen migrantenarbeid en de andere productiefactoren. Sommige Amerikaanse empirische studies proberen deze mate van complementariteit of substitueerbaarheid tussen productiefactoren met een verschillende etniciteit te bepalen. Een aantal voorbeelden zijn Grossman (1982), Borjas (1986 en 1987) en Gang en Rivera-Batiz (1994).

Om de methodologie te illustreren, veronderstellen we een translog productiefunctie:

$$\ln Q = \ln \alpha + \sum_i \alpha_i \ln X_i + \frac{1}{2} \sum_i \sum_j \gamma_{ij} \ln X_i \ln X_j$$

met Q = de output
 X_i = de gebruikte input van factor i
 α_i en γ_{ij} = technologiecoëfficiënten en $\gamma_{ij} = \gamma_{ji}$.

In de veronderstelling dat er constante schaalopbrengsten zijn en er perfecte competitie heerst, leiden de eerste-ordevoorwaarden van winstmaximalisatie tot de volgende vergelijkingen voor de factoraandelen:

$$S_i = \alpha_i + \sum_j \gamma_{ij} \ln X_j$$

met S_i = het aandeel van de waarde van inputfactor i in de waarde van de totale output.

In een eerste stap wordt deze set van vergelijkingen geschat op basis van cross-sectiedata van lokale arbeidsmarkten. In een volgende stap worden de geschatte technologiecoëfficiënten van de eerste stap gebruikt om Hicks partiële elasticiteiten van complementariteit te kwantificeren (C_{ij}). Deze elasticiteiten kunnen worden gedefinieerd als de proportionele verandering in het relatieve loon van factor i , gegeven een proportionele wijziging in de beschikbare hoeveelheid van factor j , waarbij de outputprijs en de andere inputhoeveelheden constant worden gehouden. Factoren i en j zijn met andere woorden substituten als C_{ij} negatief is en complementen als C_{ij} positief is. Voor het speciale geval van een translog productiefunctie kan worden aangetoond dat deze elasticiteiten gelijk zijn aan (Hamermesh, 1993):

$$C_{ij} = \frac{\gamma_{ij} + S_i S_j}{S_i S_j} \quad \text{voor } i \neq j$$

$$C_{ii} = \frac{\gamma_{ii} + S_i^2 - S_i}{S_i^2} \quad \text{voor } i = j.$$

In een laatste stap worden deze Hicks partiële elasticiteiten van complementariteit gebruikt om eigen en gekruiste prijselasticiteiten voor de verschillende productiefactoren te kwantificeren. Voor de translog productiefunctie zijn deze elasticiteiten immers gelijk aan de volgende uitdrukking:

$$\frac{d \ln r_i}{d \ln X_j} = S_j C_{ij}$$

met r_i = het loon van factor i .

Alle studies in deze categorie vinden slechts zeer geringe prijselasticiteiten en besluiten dan ook dat migranten slechts een zeer beperkte numerieke impact hebben op de loonvoet van de autochtonen. Borjas (1986) schat op basis van gegevens uit de Amerikaanse volkstelling van 1980 dat een toename van het aantal mannelijke immigranten met 10% hooguit leidt tot een daling van de loonvoet van de blanke mannen met 0,1%. Grossman (1982) komt tot soortgelijke resultaten, hoewel zij uitgaat van gegevens van de volkstelling van 1970. Zij becijfert dat een toename van het aantal migranten met 10% de autochtone loonvoet doet dalen met 0,2 tot 0,3%. Wanneer echter ook de prijselasticiteiten worden berekend tus-

sen verschillende migrantencategorieën onderling, valt op dat migranten vooral een negatieve invloed hebben op hun eigen loonvoet. Zo zou bijvoorbeeld een stijging van het aantal blanke immigranten met 10% het loon van deze blanke migranten doen dalen met 10,9% (Borjas, 1987).

4.1.2 'Area'-analyse

Een meer frequent gebruikte methode voor het bestuderen van arbeidsmarkteffecten van migratie is 'area'-analyse. Migrantpopulaties zijn vaak erg geconcentreerd in bepaalde geografische gebieden. 'Area'-analyse maakt gebruik van deze geografische diversiteit door te kijken naar effecten van migratie op de lokale arbeidsmarkten. Concreet houdt dit in dat werkgelegenheidskansen of loonvoeten van arbeiders in een lokale arbeidsmarkt gerelateerd worden aan de fractie migranten die in die arbeidsmarkt aanwezig is. Schattingen gebeuren meestal op basis van individuele cross-sectie- of panel-data of op basis van meer geaggregeerde regionale cross-sectie- of panel-data. De geschatte vergelijking is meestal van de volgende vorm:

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + \gamma P_i + u$$

waarbij: Y_i = een maat voor de arbeidsmarktprestaties van autochtonen in regio i (bijvoorbeeld loonvoet of werkloosheidsgraad)

X_i = een vector met verklarende variabelen

P_i = het aandeel migranten in de totale beroepsbevolking van regio i .

Wanneer men over cross-secties beschikt voor twee of meer jaren, dan kan de bovenstaande specificatie ook worden geschat in eerste verschillen. Dit komt dan neer op het vergelijken van de variatie in de werkgelegenheidsopportunity van arbeiders in een lokale arbeidsmarkt met de variatie in de fractie van migranten in deze regio. Dit voorkomt mogelijke vertekeningen die zouden kunnen ontstaan wanneer er sprake is van specifieke regionale vaste effecten die gecorreleerd zijn met de fractie migranten in de arbeidsmarkt of de arbeidsmarktprestaties van autochtonen.

Voorbeelden voor de Verenigde Staten kan men terugvinden in Altonji en Card (1991), Simon et al. (1993) en Schoeni (1997). Empirisch onderzoek voor de EU is schaars, met een paar uitzonderingen voor Duitsland

Tabel 2. Een overzicht van studies op basis van 'area'-analyse.

	Land	Migratievariabele	Effect op	Van	Resultaten
Altonji en Card (1991)	VS	Percentage vreemdelingen in regio	Participatie, werkgelegenheid, wekelijks loon	Lager geschoolde autochtonen en diverse etnische groepen	Effecten op lonen niet stabiel (specificatie-afhankelijk), weinig effect op werkgelegenheid
Borjas, Freeman en Katz (1996)	VS	Percentage vreemdelingen in regio	Lonen	Autochtonen naar geslacht	Resultaten zijn specificatie-afhankelijk, slechts sporadisch beperkte negatieve effecten
De New en Zimmermann (1994)	Duitsland	Percentage vreemdelingen in industrie	Lonen	Autochtonen	Vreemde beroepsbevolking in totale beroepsbevolking +1%=> loon 'blue collar workers' -5,9%, loon 'white collar workers' +3,5%
Gang en Rivera-Batiz (1999)	EU	Persoonlijke perceptie veel, matig of weinig vreemdelingen in buurt	Kans op werkloosheid	EU-burgers	Geen significante effecten
LaLonde en Topel (1991)	VS	Percentage vreemdelingen in regio	Lonen	Diverse etnische groepen	Negatief effect voor reeds aanwezige migranten, geen significante effecten voor autochtonen
Pedace (1998)	VS	Percentage vreemdelingen in regio	Lonen, tewerkstelling	Autochtonen naar etniciteit en opleidingsniveau	Geen significante effecten
Pischke en Velling (1997)	Duitsland	Percentage vreemdelingen in regio	Werkgelegenheid, werkloosheid	Autochtonen	Negatieve effecten op werkgelegenheid, weinig effecten op werkloosheid
Schoeni (1997)	VS	Percentage vreemdelingen in regio	Participatie, werkgelegenheid, wekelijks loon	Autochtonen naar etniciteit en opleidingsniveau	Vooraf negatieve effecten voor lager geschoolde arbeiders (in jaren zeventig op lonen, in jaren tachtig op tewerkstelling)

	Land	Migratievariabele	Effect op	Van	Resultaten
Simon, Moore en Sullivan (1993)	VS	Immigratie in regio	Werkloosheid	Autochtonen	Geen significante effecten
Suen (2000)	Hongkong	Percentage vreemdelingen in leeftijdscategorie	Lonen	Autochtonen	Percentage vreemdelingen +40% => loon hooguit -1%
Winter-Ebmer en Zweimüller (1999)	Oostenrijk	Percentage vreemdelingen in industrie en regio	Kans op werkloosheid	Autochtonen	Slechts zeer beperkt effect
Winter-Ebmer en Zweimüller (2000)	Oostenrijk	Percentage vreemdelingen in industrie	Kans op werkloosheid, werkloosheidsduur	Arbeiders	Zeer beperkt effect of kans op werkloosheid, groter negatief effect op werkloosheidsduur

(Pischke en Velling, 1997; De New en Zimmerman, 1994). De meeste studies vergelijken loon, werkloosheids- of tewerkstellingsgraad tussen immigrant-intensieve en niet-immigrant-intensieve regio's. De methode kan echter ook worden toegepast op verschillende sectoren (LaLonde en Topel, 1991; Winter-Ebmer en Zweimüller, 1999 en 2000) of verschillende leeftijdscohorten (Suen, 2000). Tabel 2 geeft een overzicht van studies die geklasseerd kunnen worden onder 'area'-analyse met vermelding van hun voornaamste resultaten.

'Area'-analyse is niet zonder kritiek gebleven. Eerst en vooral is er een mogelijk endogeniteitsprobleem wanneer migranten hun regio van bestemming kiezen in functie van de plaatselijke tewerkstellingskansen of loonniveaus. Bij schattingen op basis van kleinste kwadraten wordt er verondersteld dat al de verklarende variabelen exogeen zijn. De aanwezigheid van migranten in een bepaalde regio mag met andere woorden niet beïnvloed worden door het loonniveau of de werkloosheidsgraad, anders zijn de geschatte parameters vertekend. Dit probleem kan eventueel worden opgelost door gebruik te maken van instrumentele variabelen, zoals bijvoorbeeld in Altonji en Card (1991) of Pischke en Velling (1997). Meestal is het echter moeilijk om één of meerdere variabelen te vinden die sterk gecorreleerd zijn met het aandeel migranten maar niet met de te verklaren variabele.

Een tweede probleem van 'area'-analyse is de mogelijke reactie van de autochtone bevolking op een instroom van migranten in een lokale arbeidsmarkt. Als de autochtone arbeidskrachten mobiel zijn, kunnen zij zich als gevolg van de toegenomen concurrentie gaan verplaatsen naar andere lokale arbeidsmarkten. Op die manier wordt een mogelijk effect verspreid over de nationale arbeidsmarkt en kan het dus niet gemeten worden op lokaal niveau. Empirisch onderzoek met betrekking tot deze compenserende autochtone verplaatsingen geeft tegenstrijdige resultaten (Borjas, 1999; Filer, 1992; Frey, 1995; Card, 1997; Card en DiNardo, 2000).

4.1.3 De factorproportiebenadering

Als reactie op 'area'-analyse schrijven Borjas, Freeman en Katz (1997, blz. 25): "Ruimtelijke correlaties tussen wijzigingen in de autochtone prestaties en immigratie meten eigenlijk niet wat wij willen dat zij meten. De inconsistentie in de tekens van deze correlaties over de tijd toont aan dat zij maar weinig informatie geven over de structurele impact van immi-

gratie op de autochtone arbeidsmarkt". Zij stelden de factorproportie-benadering voor als alternatief.

De factorproportiebenadering bestaat uit drie stappen (Borjas et al., 1991). Eerst wordt een schatting gemaakt van de hoeveelheid hoger geschoolde en lager geschoolde arbeid die immigrereert. Vervolgens wordt de procentuele groei berekend die deze instroom veroorzaakt in de ratio van hoger geschoolde versus lager geschoolde arbeid. Tot slot wordt nagegaan wat nu de effecten zijn van deze wijziging op het loonverschil tussen hoger en lager geschoolde arbeid. Borjas (1999, blz. 1753) vat het als volgt samen: "De factorproportiebenadering vergelijkt het actuele aanbod van arbeiders van een bepaald opleidingsniveau met het aanbod dat er zou zijn geweest wanneer er geen immigratie was en gebruikt vervolgens beschikbare informatie over substitutie-elasticiteiten tussen arbeiders van verschillende opleidingsniveaus om de gevolgen van deze aanbodschok op het relatieve loon te bepalen."

Het theoretische model dat aan de basis ligt van deze benadering (Borjas, 1999), veronderstelt een lineaire, homogene CES-productiefunctie met twee inputs, hoger geschoolde arbeid (L_h) en lager geschoolde arbeid (L_u):

$$Q_t = A_t [\alpha L_h^p + (1-\alpha)L_u^p]^{1/p}$$

met $\sigma = 1/(1-p)$ de substitutie-elasticiteit tussen hoger en lager geschoolde arbeid.

Bovendien wordt verondersteld dat de relatieve lonen bepaald worden door het snijpunt van een inelastische relatieve arbeidsaanbodcurve en een dalende relatieve arbeidsvraagcurve afgeleid uit de CES-productiefunctie. Het relatieve loon in jaar t wordt dan gegeven door:

$$\log(w_{st} / w_{ut}) = D_t - \frac{1}{\sigma} \log(L_{st} / L_{ut})$$

met $D_t = \alpha/(1-\alpha)$.

Het geaggregeerde aanbod van arbeiders met opleidingsniveau j op tijdstip t bestaat enerzijds uit autochtone arbeiders (N_{jt}) en anderzijds uit geïmmigreerde arbeiders (M_{jt}):

$$L_{jt} = N_{jt} + M_{jt} = N_{jt}(1+m_{jt})$$

met $m_{jt} = M_{jt}/N_{jt}$.

Op basis van de bovenstaande informatie kan worden aangetoond dat de invloed van een aanbodschok ten gevolge van immigratie op het relatieve loon tussen hoger en lager geschoolde arbeid gelijk is aan:

$$\Delta \log(w_{st} / w_{ut}) = -\frac{1}{\sigma} [\Delta \log(1+m_{st}) - \Delta \log(1+m_{ut})]$$

Borjas et al. (1997) becijferen op deze manier voor de Verenigde Staten dat 5 tot 9% van de werkelijke toename in het loonverschil voor de periode 1980-1995 tussen hoger geschoolde arbeid ("college workers") en lager geschoolde arbeid ("high school workers") veroorzaakt werd door de toename in het arbeidsaanbod door immigratie. Toch heeft ook deze methode een aantal tekortkomingen. Om te beginnen dienen alle heterogene arbeidskrachten geaggregeerd te worden in slechts twee categorieën, hoger en lager geschoolde arbeid. Dit veronderstelt dat zowel allochtone als autochtone arbeidskrachten binnen eenzelfde categorie perfecte substituten zijn. Bovendien kan deze benadering enkel uitspraken doen over het effect op de relatieve lonen, terwijl het debat eerder gefocust is op het niveau van de lonen of de werkloosheidsgraad.

4.2 Natuurlijke experimenten

In het verleden hebben een aantal politieke gebeurtenissen plaatsgehad die specifieke en aanzienlijke migratiestromen hebben teweeggebracht. Kenmerkend voor deze migratiestromen is dat zij exogeen van arbeidsfactoren zijn ontstaan en dus niet beïnvloed werden door de arbeidsmarktsituatie van het gastland. Deze migratiestromen zijn dan ook zeer interessant om de effecten van migratie op de arbeidsmarkt te bestuderen. Hoe eenvoudig worden deze migratiestromen geabsorbeerd in de arbeidsmarkt van het gastland en welke arbeiders hebben al dan niet negatieve effecten ervaren?

Een eerste voorbeeld dateert uit 1980, toen Fidel Castro besliste dat Cubanen die wensten te emigreren konden vertrekken vanuit de haven van Mariel. De "Mariel boatlift" heeft op korte tijd 125.000 voornamelijk ongeschoolde Cubanen doen vertrekken richting Miami, waar de helft van alle migranten zich ook permanent gevestigd heeft. Hierdoor steeg de actieve bevolking van Miami met 7% en het aantal Cubaanse arbeidskrachten met 20%. De effecten van deze aanzienlijke migratie op de lo-

nen en werkgelegenheid in Miami werden bestudeerd door Card (1990). Blijkbaar heeft enkel de Cubaanse bevolking die reeds in Miami aanwezig was negatieve effecten ondervonden van deze enorme instroom. Voor andere bevolkingsgroepen zoals blanken, zwarten en *Hispanics* zijn geen effecten terug te vinden. Cuba werd reeds twee decennia lang regelmatig geconfronteerd met immigratiestromen. Vermoedelijk heeft deze Cubaanse traditie ervoor gezorgd dat de nieuwe instroom gemakkelijk kon worden geabsorbeerd. De ongeschoolde arbeiders konden eenvoudig worden ingeschakeld in de aangepaste industriële structuur, die voornamelijk gericht was op textiel en assemblage.

Een tweede voorbeeld is de Algerijnse uittocht in 1962 (Hunt, 1992). Met de Algerijnse onafhankelijkheid zijn 900.000 voornamelijk geschoolde Europeanen geëmigreerd naar Frankrijk. Dit veroorzaakte een toename van de Franse actieve bevolking met 1,9%. Aangezien deze migranten zich vooral vestigden in enkele Zuid-Franse regio's, werden de effecten door Hunt bestudeerd op basis van 'area'-analyse. De resultaten geven voor een stijging van het aantal gerepatrieerden in de actieve bevolking met 1% een toename aan van de autochtone werkloosheid met 0,2% en een daling van het gemiddelde autochtone loonniveau met 0,5 tot 0,8%.

Een soortgelijke studie is die van Carrington en de Lima (1996) over de arbeidsmarkteffecten van de terugkeer van 600.000 Angolese burgers naar Portugal na de onafhankelijkheid van Angola. Zij besluiten dat deze terugkeer geen grote negatieve effecten heeft veroorzaakt voor de arbeidsmarktkansen van de autochtonen.

Een laatste voorbeeld van een natuurlijk experiment is de Russische migratie naar Israël. In 1989 heeft de Sovjet-Unie haar emigratiebeleid versoepeld. Bijna gelijktijdig voerden de Verenigde Staten echter extra beperkingen in op de joodse immigratie vanuit Rusland. Dit heeft ertoe geleid dat in de periode 1990-1997 710.000 Russische joden naar Israël zijn geëmigreerd. Deze voornamelijk hoger geschoolde Russische immigratie heeft de actieve bevolking in Israël doen toenemen met 15%. Bij het bestuderen van de effecten van deze migratiegolf maken Cohen en Hsieh (2000) een onderscheid tussen de effecten op korte termijn (1990-1991), op middellange (1991-1994) en op lange termijn (1994-1997). Op korte termijn is er een aanzienlijke daling van de reële lonen en een scherpe stijging van de reële rentevoeten merkbaar. Op middellange termijn is er echter een investeringsboom ontstaan, waardoor op lange ter-

mijn de reële lonen en interestvoeten zich hersteld hebben tot hun pre-migratieniveau.

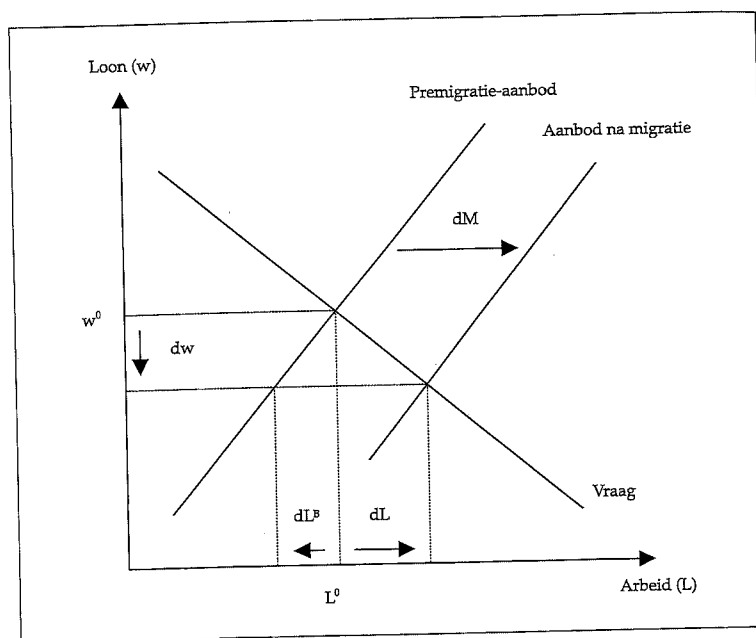
4.3 Partieel-evenwichtsmodellen van de arbeidsmarkt

Een meer theoretische manier om de effecten van migratie op de arbeidsmarkt in te schatten is het analyseren van een partieel-evenwichtsmodel van de arbeidsmarkt. Een dergelijk model beschouwt immigratie als een exogene verschuiving van het arbeidsaanbod. De invloed hiervan op loonniveau, werkloosheid en inkomensverdeling kan dan worden afgeleid op basis van redelijke veronderstellingen met betrekking tot de elasticiteit van arbeidsvraag en -aanbod. Deze modellen kunnen heel eenvoudig zijn en zich beperken tot homogene arbeid (Greenwood en McDowell, 1994), maar ook complexer zijn en diverse categorieën arbeid omvatten (Johnson, 1980; Borjas, 1999; Nonneman en Okkerse, 2002).

De meeste basismodellen met twee productiefactoren (arbeid en kapitaal) beschouwen immigranten als perfecte substituten voor autochtone arbeid. Een instroom van migranten op de arbeidsmarkt heeft tot gevolg dat het evenwichtsloon zal dalen, dat een aantal autochtonen de arbeidsmarkt zal verlaten en dat het inkomen van de kapitaaleigenaars toeneemt. Hoe inelastischer arbeidsvraag en -aanbod, hoe groter de daling van het loonniveau. Het aantal autochtonen dat de arbeidsmarkt verlaat, zal stijgen naarmate het arbeidsaanbod meer elastisch of de arbeidsvraag minder elastisch is.

De effecten die in een partieel arbeidsmarktmodel met twee productiefactoren spelen, worden grafisch weergegeven in figuur 6. Een dalende arbeidsvraag en een stijgend arbeidsaanbod leidt tot een initiële evenwichtssituatie bij een loon w^0 en een tewerkstelling L^0 . Wanneer er nu een instroom is van dM migranten, verschuift de aanbodcurve naar rechts. Op termijn zal er een nieuw evenwicht tot stand komen bij een lager loon, namelijk $w^0 + dw$ met $dw < 0$. Deze loondaling heeft gevolgen voor de werkgelegenheid, die toeneemt met dL . Deze toename is echter te wijten aan de tewerkstelling van de migranten. De tewerkstelling van autochtonen stijgt immers niet, maar daalt met dL_B . De autochtonen die verdrongen worden op de arbeidsmarkt, zijn diegenen die bij het lagere evenwichtsloon hun diensten niet meer wensen aan te bieden op de arbeidsmarkt.

Figuur 6. Effecten van migratie op de arbeidsmarkt.

Bron: Eigen opstelling.

Meer realistische modellen zijn gebaseerd op drie productiefactoren. Arbeid wordt niet langer als homogeen beschouwd, maar er wordt een onderscheid gemaakt tussen hoger en lager geschoolde arbeid. Een instroom van meestal lager geschoolde migrantenarbeid zal het marginale product van hoger geschoolde arbeid en kapitaal doen toenemen en het marginale product van lager geschoolde arbeid doen afnemen. Migranten doen met andere woorden de prijs van productiefactoren waarvoor ze substituten zijn afnemen en de prijs van factoren waarmee ze complementair zijn toenemen (Friedberg en Hunt, 1995).

Zowel de modellen met twee als met drie productiefactoren geven maar een vereenvoudigde voorstelling van een complexe realiteit. Zo zijn de resultaten bijvoorbeeld afhankelijk van het al dan niet incorporeren van vakbonden (Schmidt et al., 1994; Ortega, 2000). Wanneer institutionele afspraken de lonen rigide maken op korte termijn, zullen aanpassingen

ten gevolge van immigratie veeleer tot uiting komen in een stijgend werkloosheidspercentage dan in een dalend loonniveau. De conclusies kunnen ook veranderen wanneer migranten niet enkel een toename in het arbeidsaanbod realiseren, maar ook een toename in het kapitaal-aanbod. Indien een instroom van kapitaal de kapitaal-arbeidsratio herstelt tot het premigratieniveau, dan zullen de factorvergoedingen niet veranderen (Borjas, 1999).

4.4 Toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen

De reeds besproken methoden maken het mogelijk om ons een algemeen idee te vormen van de effecten van migratie op de arbeidsmarkt. Het kwantificeren van deze effecten blijft echter moeilijk, omdat al deze technieken het probleem slechts partieel benaderen. Zij houden geen rekening met de indirecte effecten van migratie. Migranten zijn immers niet alleen aanbieders van arbeid maar ook aanbieders van kapitaal. Bovendien treden zij ook op als consumenten, waardoor ze de productie en dus ook de vraag naar arbeid aanzwengelen. Om de effecten van migratie te analyseren in een meer complete context, kunnen toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen een interessant alternatief zijn.

Door de veelheid en de verscheidenheid van modellen in deze categorie is het moeilijk een algemene definitie te geven van toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen. Toch hebben al deze modellen een aantal gemeenschappelijke kenmerken (Bergman, 1990). Zoals de term reeds aangeeft, beschrijven ze een economie in een toestand van algemeen evenwicht, waarbij relatieve prijzen en hoeveelheden endogeen bepaald zijn. De modellen zijn 'toegepast', omdat ze numeriek opgelost worden naar evenwichtsprijzen in alle goederen- en factormarkten.

Een algemeen-evenwichtsmodel bestaat eerst en vooral uit een functionele vertaling van de structuur van een economie. De gedragingen van de verschillende agenten en de evenwichtscondities voor de verschillende markten zijn erin vervat. Aan de hand van een werkelijke situatie in een bepaald basisjaar, waarvan men veronderstelt dat het een evenwicht weergeeft, worden de parameters van deze functionele relaties dan gekalibreerd, zodanig dat het model dit oorspronkelijke evenwicht reproduceert. Als het model eenmaal gekalibreerd is, kan een alternatief evenwicht worden uitgewerkt dat het resultaat is van een beleidswijziging. Een vergelijking van het oorspronkelijke evenwicht met het alternatieve

evenwicht geeft inzicht in de effecten van deze beleidsverandering op de allocatie, de inkomensverdeling en de welvaart.

Toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen zijn zeker geen nieuw terrein voor economen. Ze werden reeds veelvuldig gebruikt in ontwikkelingseconomie (Dervis et al., 1982), handelseconomie en publieke financiën (Shoven en Whalley, 1984). Het waren economische geschiedkundigen die voor het eerst de techniek hebben toegepast op de problemen van convergentie en massamigratie. Zo zijn bijvoorbeeld toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen gebruikt om de arbeidsmarkteffecten te bestuderen van de Ierse immigratie in Groot-Brittannië tussen 1821 en 1861 (Williamson, 1990). Een ander voorbeeld is de studie naar de impact van immigratie in de Verenigde Staten en emigratie uit Groot-Brittannië op de convergentie tussen beide landen (O'Rourke et al., 1994).

Ook recente voorbeelden uit de literatuur tonen aan dat toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen een interessant alternatief kunnen zijn om de effecten van migratie te doorgronden. Weyerbrock (1995) maakt gebruik van een toegepast algemeen-evenwichtsmodel om de effecten na te gaan van een exogene instroom van migranten in de Europese Unie. Zij besluit dat arbeidsimmigratie in de Europese Unie niet leidt tot catastrofale gevolgen, zoals vaak gevreesd wordt door vele EU-onderdanen. De negatieve effecten (stijging van de werkloosheid, daling van het loon en daling van het inkomen per capita) zijn er wel, maar ze zijn miniem, zelfs bij grote immigratiegolven. De aanpassingsproblemen op de arbeidsmarkt zijn kleiner wanneer immigratie gepaard gaat met een groei in de kapitaalvoorraad. Bij beperkte immigratie is zelfs een stijging van het inkomen per capita mogelijk. Bovendien pleit Weyerbrock voor het flexibeler maken van de arbeidsmarkten. Hoe flexibeler de lonen, hoe kleiner de eventuele negatieve effecten.

Een belangrijke tekortkoming in het model van Weyerbrock is dat er bij het beoordelen van de effecten geen onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende types gezinnen. Modellen die dat wel doen (Sarris en Zografakis, 1999; Müller, 1997) tonen aan dat de negatieve effecten voor bepaalde types gezinnen sterk kunnen oplopen. Dit zijn dan meestal de gezinnen waarvan de aangeboden arbeid gemakkelijk te substitueren valt door de nieuwe migrantenarbeid. Het gaat hier dan meer bepaald over lager geschoolde of reeds aanwezige migrantengezinnen, die zich meestal al onderaan de inkomensladder bevinden. In deze gevallen is juist het invoeren of behouden van een minimumloon voor lager ge-

schoolde arbeiders prioritair indien men een vergroting van de inkomensongelijkheid door immigratie wil tegengaan.

Conclusie

Dit artikel tracht in de eerste plaats een contradictie aan het licht te brengen. Enerzijds is er de publieke opinie. Heel wat EU-onderdanen staan sceptisch tegenover nieuwe arbeidsimmigratie. Her en der worden studies gepubliceerd die trachten te schatten hoeveel migratie men kan verwachten wanneer de uitbreiding van de Europese Unie een feit is. Er heerst een zeker angstgevoel voor een overrompeling van de arbeidsmarkt. Gemiddeld genomen denkt bijna de helft van de EU-burgers dat migranten de werkloosheid doen toenemen. Vaak gaat het hier om autochtonen die in een recent verleden door een periode van werkloosheid zijn gegaan. Migrantenvormen voor hen een goedkope zondebok. Anderzijds zijn er de feiten. Er is al heel wat onderzoek gebeurd naar de arbeidsmarkteffecten van migratie. Zelden vinden deze studies noemenswaardige negatieve effecten op de arbeidsmarktpositie van autochtonen.

In de tweede plaats tracht dit artikel een overzicht te geven van de verschillende methoden die in het economisch onderzoek worden aangewend om arbeidsmarkteffecten van migratie te bestuderen. Grofweg zijn er vier grote categorieën te onderscheiden. Ten eerste zijn er de economische studies, die schattingen maken over de effecten van migratie voor (relatieve) lonen en werkgelegenheid of werkloosheidsniveaus. Ten tweede zijn er de studies van natuurlijke experimenten die de effecten van bepaalde exogene migratiestromen uit het verleden nader bestuderen. Ten derde zijn er de meer theoretische partiële arbeidsmarktmodellen die de door immigratie veroorzaakte wijzigingen van het evenwicht op de arbeidsmarkt analyseren. En ten slotte zijn er een reeks toegepaste algemeen-evenwichtsmodellen die het probleem vanuit een ruimere context benaderen.

Bij het overlopen van de resultaten van al deze studies komen een aantal conclusies naar voren. Ten eerste moet worden opgemerkt dat geen enkele onderzoeksmethode vrij gebleven is van kritiek. Desondanks liggen de resultaten van de diverse studies in dezelfde lijn en zijn de gevonden effecten vrij beperkt.

Daarnaast dient te worden vastgesteld dat er zowel winnaars als verliezers zijn, waarbij de verliezers vaak diegenen zijn die reeds onder aan de sociale ladder staan. Men mag niet vergeten dat de grootste concurrentie van nieuwe immigratie gedragen wordt door de reeds aanwezige migranten en de lager geschoolde arbeidskrachten. Kapitaal-eigenaars en hoger geschoolde arbeidskrachten zien hun welvaart toenemen, omdat hun productiefactoren complementair zijn met de geïmmigreerde arbeid. Bij het evalueren van de effecten van migratie dient dan ook een onderscheid te worden gemaakt tussen de algemene welvaartseffecten, die meestal positief zijn, en de verdelingseffecten, die meestal spelen in de richting van meer ongelijkheid.

Tot slot is het belangrijk te onderstrepen dat de effecten op korte termijn niet noodzakelijk van toepassing zijn op de lange termijn. Terwijl er in eerste instantie verstoringen kunnen optreden in het economisch evenwicht, kan er in tweede instantie een herstel of zelfs groei plaatsvinden. Het natuurlijk experiment van de Russische emigratie naar Israël is hier van een goed voorbeeld.

Bibliografie

- ALTONJI, J.G. en D. CARD (1991), "The effects of immigration on the labor market outcomes of less-skilled natives", in: J.M. ABOWD en R.B. FREEMAN, eds., *Immigration, trade and the labor market*, Chicago, The University of Chicago Press, 1991, blz. 201-234.
- BERGMAN, L. (1990), "The development of computable general equilibrium modeling", in: L. BERGMAN, D.W. JORGENSON en E. ZALAI, eds., *General equilibrium modeling and economic policy analysis*, Cambridge, Basil Blackwell, 1990, blz. 3-30.
- BOERI, T. en H. BRÜCKER (2000), *The impact of Eastern enlargement on employment and labour markets in the EU member states - Final report*, Berlijn/Milaan, European integration consortium.
- BORJAS, G.J. (1986), "The sensitivity of labor demand functions to choice of dependent variable", *Review of Economics and Statistics*, jg. 68, blz. 58-66.
- BORJAS, G.J. (1987), "Immigrants, minorities and labor market competition", *Industrial and Labor Relations Review*, jg. 40, blz. 382-392.
- BORJAS, G.J. (1999), "The economic analysis of immigration", in: O. ASHENFELTER en D. CARD, eds., *Handbook of labor economics*, boekdeel 3, Amsterdam, Elsevier Science, 1999, blz. 1697-1760.
- BORJAS, G.J., R.B. FREEMAN en L.F. KATZ (1991), *On the labor market effects of immigration and trade*, NBER Working Paper Series, nr. 3761.
- BORJAS, G.J., R.B. FREEMAN en L.F. KATZ (1997), *How much do immigration and trade affect labor market outcomes?*, Brookings Papers on Economic Activity, nr. 1.
- CARD, D. (1990), "The impact of the Mariel Boatlift on the Miami labour market", *Industrial and Labor Relations Review*, jg. 43, blz. 245-257.
- CARD, D. (1997), *Immigrant inflows, native outflows and the local labour market impacts of higher immigration*, NBER Working Paper, nr. 5927.
- CARD, D. en J. DINARDO (2000), "Do immigrant inflows lead to native outflows?", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, jg. 90, blz. 360-367.
- CARRINGTON, W.J. en R. DE LIMA (1996), "The impact of 1970s repatriates from Africa on the Portuguese labor market", *Industrial and Labor Relations Review*, jg. 49, nr. 2, blz. 330-347.
- COHEN, S. en C. HSIEH (2000), *Macroeconomic and labor market impact of Russian Immigration in Israel*, Bar Ilan University Department of Economics Working Paper, 11-01.
- DE NEW, J. en K. ZIMMERMAN (1994), "Native wage impacts of foreign labor: a random effects panel analysis", *Journal of Population Economics*, jg. 7, blz. 177-192.
- DERVIS, K., J. DE MELO en S. ROBINSON (1982), *General equilibrium models for development policy*, Cambridge, Cambridge University Press.
- FILER, R. (1992), "The effect of immigrant arrivals on migratory patterns of native workers", in: G.J. BORJAS en R. FREEMAN, eds., *Immigration and the work force*, Chicago, University of Chicago Press, 1992, blz. 245-269.
- FREY, W. (1995), "Immigration and internal migration 'flight' from U.S. metropolitan areas: toward a new demographic balkanisation", *Urban Studies*, jg. 32, blz. 733-757.
- FRIEDBERG, R. en J. HUNT (1995), "The impact of immigrants on host country wages, employment and growth", *Journal of Economic Perspectives*, jg. 9, nr. 2, blz. 23-44.
- GANG, I.N. en F.L. RIVERA-BATIZ (1994), "Labor market effects of immigration in the United States and Europe: substitution versus complementarity", *Journal of Population Economics*, jg. 7, blz. 156-175.
- GREENWOOD, M. en J. MCDOWELL (1994), "The national labor market consequences of U.S. immigration", in: H. GIERSCH (ed.), *Economic aspects of international migration*, Heidelberg, Springer-Verlag Berlin, blz. 155-194.
- GROSSMAN, J.B. (1982), "The substitutability of natives and immigrants in production", *Review of Economics and Statistics*, jg. 64, blz. 596-612.
- HAMERMESH, D.S. (1993), *Labor demand*, New Jersey, Princeton University Press.
- HUNT, J. (1992), "The impact of the 1962 repatriates from Algeria on the French labor market", *Industrial and Labor Relations Review*, jg. 45, blz. 556-572.
- JOHNSON, G. (1980), "The labor market effects of immigration", *Industrial and Labor Relations Review*, jg. 33, nr. 3, blz. 331-341.
- LALONDE, R. en R. TOPEL (1991), "Labor market adjustments to increased immigration", in: J. ABOWD en R. FREEMAN, eds., *Immigration, trade, and the labor market*, Chicago, The University of Chicago Press, blz. 167-200.

- MÜLLER, T. (1997), "La modélisation des effets de l'immigration: quelques simulations pour la Suisse", in: J. DE MELO en P. GUILLOUMONT, eds., *Commerce Nord-Sud, migration et délocalisation, conséquences pour les salaires et l'emploi*, Parijs, Economica, blz. 133-157.
- NIS (2001), *Enquête naar de arbeidskrachten*, Brussel, Nationaal Instituut voor de Statistiek.
- NONNEMAN, W. en L. OKKERSE (2002), "Migratie en de arbeidsmarkt", *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, jg. 56, nr. 1, blz. 3-31.
- OECD (2000), *Trends in international migration: Annual Report 1999*, Parijs, OECD Publications.
- OECD (2001), *Trends in international migration: Annual Report 2000*, Parijs, OECD Publications.
- O'ROURKE, K. H., J.G. WILLIAMSON en T.J. HATTON (1994), "Mass migration, commodity market integration and real wage convergence: the late-nineteenth-century Atlantic economy", in: T.J. HATTON en J.G. WILLIAMSON, eds., *Migration and the international labor market, 1850-1939*, Londen, Routledge, blz. 203-220.
- ORTEGA, J. (2000), "Pareto-improving immigration in an economy with equilibrium unemployment", *The Economic Journal*, jg. 110, blz. 92-112.
- PISCHKE, J. en J. VELLING (1997), "Employment effects of immigration to Germany: an analysis based on local labor markets", *Review of Economics and Statistics*, jg. 79, blz. 594-604.
- SARRIS, A.H. en S. ZOGRAFAKIS (1999), "A computable general equilibrium assessment of the impact of illegal immigration on the Greek economy", *Journal of Population Economics*, jg. 12, blz. 155-182.
- SCHMIDT, M., A. STILZ en K. ZIMMERMAN (1994), "Mass migration, unions and government intervention", *Journal of Public Economics*, jg. 55, blz. 185-201.
- SCHOENI, R.F. (1997), *The effects of immigration on the employment and wages of native workers: evidence from the 1970s and 1980s*, RAND Working Paper.
- SHOVEN, J.B. en J. WHALLEY (1984), "Applied general equilibrium models of taxation and international trade: an introduction and survey", *Journal of Economic Literature*, jg. 22, blz. 1007-1051.
- SIMON J.L., S. MOORE en R. SULLIVAN (1993), "The effect of immigration on aggregate native unemployment: an across-city estimation", *Journal of Labor Research*, jg. 14, blz. 299-316.
- SUEN, W. (2000), "Estimating the effects of immigration in one city", *Journal of Population Economics*, jg. 13, nr. 1, blz. 99-112.
- THALHAMMER, E. et al. (2001), *Attitudes towards minority groups in the European Union*, Wenen, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- VAN DE BROECK, D. (1999), "Werkzoekende allochtonen in het Vlaamse gewest", in: A. DEGROOTE, ed., *Jaarrapport ICEM 1998*, Brussel, ICEM, blz. 45-70.
- WEYERBROCK, S. (1995), "Can the European Community absorb more immigrants? A general equilibrium analysis of the labor market and macroeconomic effects of East-West migration in Europe", *Journal of policy modeling*, jg. 17, nr. 2, blz. 85-120.
- WILLIAMSON, J.G. (1990), *Coping with city growth during the British industrial revolution*, Cambridge, Cambridge University Press.

- WINTER-EBMER, R. en J. ZWEIMÜLLER (1999), "Do immigrants displace young native workers: the Austrian experience", *Journal of Population Economics*, jg. 12, blz. 327-340.
- WINTER-EBMER, R. en J. ZWEIMÜLLER (2000), "Consequences of trade creation and increased immigration for the Austrian labour market", in: M. LANDESMANN en K. PICHELMANN (eds.), *Unemployment in Europe*, Houndmills, Macmillan, blz. 250-267.
- ZEGERS DE BEIJL, R., ed. (2000), *Documenting discrimination against migrant workers in the labour market*, Genève, ILO Publications.

Abstract

Searching for the Effects of Migration on the Labour Market

The objective of this paper is twofold. First of all the problem of migrants on the labour market is illustrated. How many active migrants are there in Belgium and in other parts of the European Union and how negative are the attitudes of the natives towards the labour migrants? Secondly, a survey from the economic studies that search for the labour market impact of immigrants is given. This survey focuses not only on the methodology used but also on the obtained results.

Begeleiden
naar
nieuwe opportuniteiten

*Wie in schoonheid wil eindigen, neemt ook bij gedwongen vertrek zijn of haar verantwoordelijkheid. Ongeacht de omstandigheden. Soms hoeft het zelfs niet eens tot een breuk te komen. WVO adviseert zowel bij **outplacement, loopbaanplanning, career counselling** als bij **jobbegeleiding van partners en expatriates**. WVO engageert zich verregaand, biedt aantrekkelijke garanties en werkt met een specifieke en gepersonaliseerde aanpak. Contacteer ons tijdig en geheel vrijblijvend.*

V.V.O.
Lid CareerNet Europe

consulenten: *Frieda Buyse
Roger De Cadt
Casimir Decavele
Christine Draguet*

psychologen: *Dr. Jacques Claes
Helena Crockaert*

ANTWERPEN-AARTSELAAR
Tel. 03 870 46 07 • Fax 03 887 10 16
e-mail: wvo@bcaartselaar.be
WWW.CNE-LTD.COM

Begeleiding kan ook in:
Brussel, Liège, Namur, La Louvière
en Luxembourg (G.D.) via A.Th. & Associates

Erkenning V.G. 569/D